

О. Паламарчук,

аспірант кафедри криміналістики,
оперативно-розшукової та детективної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ ТА НАПРЯМІВ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Інтерес дослідників до визначення організованої злочинної діяльності, особливостей протидії вчиненню організованими злочинними угрупованнями тяжких та особливо тяжких злочинів, у тому числі квартирних крадіжок, зростає, водночас форма злочинної активності, що досліджується є ще не достатньо розробленою проблемою кримінально-правової науки. У цій статті, посиляючись на проведенні наукові дослідження стосовно визначення понять «організована злочинна діяльність», «організоване злочинне угруповання», уточнено поняття організованої злочинної діяльності за допомогою визначення ознак, форм та методів такої діяльності, що дасть змогу окреслити: особливості форм групового вчинення кримінальних правопорушень; методи та тактику протидії такій злочинній діяльності; методи та тактику розкриття вчинених організованим злочинним угрупованням квартирних крадіжок як окремого напрямку злочинної діяльності.

Оцінка стану дослідження проблеми. Фундаментальними працями у напрямку дослідження аспектів протидії організованій злочинності стали праці таких вчених як: Л.І. Аркуша, О.М. Бандурка, В.І. Васишинчук, Л.Ф. Гула, В.Д. Гвоздецький, О.Г. Кальман, В.В. Лисенко, О.М. Литвинов, Є.К. Марчук, В.Д. Пчолкін, В.В. Тіщенко, В.Б. Харченко, Д.М. Цехан, О.Ю. Шостко, О.М. Юрченко, та ін. Зазначені

автори досліджували в основному загальні питання протидії окремим проявам організованої злочинної діяльності, які характерні для відповідного періоду її розвитку, без урахування сучасних умов, що потребує оновлення та додаткового уточнення.

Мета статті полягає у формуванні поняття організованої злочинної діяльності, його ознак та правової природи на підставі аналізу чинного законодавства України та сучасних наукових досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Наукове дослідження наявних визначень терміну «організована злочинна діяльність» виявляє значну різноманітність його наукових тлумачень.

Так окремі науковці, зокрема В.Я. Конопельський, та К.Б. Марисюк характеризують організовану злочинну діяльність «як тривалу діяльність угруповання або її членів, підпорядковану спільній меті отримання та подальшої легалізації (відмивання) значних коштів, що супроводжується створенням спеціально організованої системи забезпечення внутрішнього зміцнення та зовнішньої підтримки, захисту від соціального контролю, а також проникнення в легальну економіку та політичну владу» [7, С. 47–52; 12, С. 98–102].

У свою чергу, Т.В. Мельничук, досліджуючи прояви організованої злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері, визначає її «як систему взаємопов'язаних злочинних, а також супутніх перед- та пост-

На видах організованих злочинних формувань наголошує також науковець Н.О. Антонюк, який «розуміє організовану злочинну діяльність

Найчастіше вчені при описі організованої злочинної діяльності вказують на її об'єктивні ознаки, зокрема, «тривалість провадження, яка конкретизується словами «неодноразовість (або систематичність) скоєння злочинів», «здійснення злочинної діяльності у вигляді промислу», «здійснення злочинної діяльності протягом невизначеного терміну»; системність зазначеної діяльності, її утворення певною сукупністю взаємозалежних злочинів (у той же час нерідко вказується на можли-

вість її утворення лише одним злочинном); спланованість злочинної діяльності; ретельну підготовку до скоєння окремих посягань, що включає пошук засобів їх скоєння, оволодіння методами реалізації злочинного наміру; сталість форм та методів злочинної діяльності, її професійний характер; розподіл ролей під час скоєння злочинів; масштабність, високу результативність у плані отримання надвисоких прибутків» [8, С. 253–258; 1, С. 23–27; 3, С. 114–118].

Серед суб'єктивних ознак виділяються «спільність злочинних намірів, єдність мети злочинної діяльності; скоєння навмисних злочинів; корисливий характер злочинної діяльності, її підпорядкованість меті отримання значних доходів; вчинення злочинів специфічними видами злочинних об'єднань – організованими злочинними формуваннями, що відрізняються високим рівнем організації, використанням системи захисту від соціального контролю» [4, С. 192–197; 9, С. 84–88].

Примітним є використання науковцями оціночних ознак, які важко піддаються конкретизації, у зв'язку з чим визначення стають досить розпливчастими і непридатними для використання у сфері кримінального права. При цьому, окремі з визначених ознак, наприклад, «постійність форм і методів злочинної діяльності», «використання угрупованнями особливої системи захисту від соціального контролю», не мають особливого кримінально-правового значення.

Разом з тим, різноманітність визначень і ознак, що використовуються, підтверджує, крім усього іншого, прагнення науковців якомога глибше проникнути у сутність діяльності організованих злочинних угруповань, тобто організованої злочинної діяльності як специфічного кримінально-правового явища.

Науковці, проводячи свої дослідження, солідарні у розумінні визначення поняття організованої злочин-

ної діяльності як такої, що переважно утворюється певною кількістю взаємопов'язаних злочинів, що підтверджується тривалістю здійснення організованими злочинними угрупованнями своєї діяльності.

Ця діяльність, зокрема організована злочинна діяльність, також пояснюється як форма колективного вчинення злочинів. Разом з тим, суб'єктами організованої (колективної) злочинної діяльності визнаються певні види стійких злочинних об'єднань, формувань, угруповань.

Погоджуючись з вищенаведеними визначеннями, на нашу думку слід звернути увагу на те, що досить спірною є характеристика організованої злочинної діяльності, яка має виключно корисливий характер і спрямована на отримання незаконного прибутку. Зокрема, справді, при створенні організованого злочинного угруповання переважно переслідується мета отримання незаконних доходів, при цьому сама злочинна діяльність організованого злочинного угруповання набуває вигляду своєрідного підприємництва, і водночас мотивом спільної злочинної діяльності може бути не лише матеріальна користь, а суб'єктивні чинники такі-як: расова, релігійна нетерпимість, національна ворожнеча, сепаратизм, ін.

З початку повномасштабного вторгнення на територію України військових формувань РФ, відстежується створення та діяльність організованих злочинних угруповань, які з метою здійснення своєї злочинної діяльності посиляються на мотиви національної ворожнечі, сепаратизму, геноциду українського народу, тощо. Яскравими прикладами є діяльність організованих злочинних угруповань на тимчасово-окупованих територіях.

Головним у визначенні організованої злочинної діяльності як явища є не тільки її мотиви та цілі, а й особливості організації, що визначає її підвищену суспільну небезпеку як прояв антигромадської активності.

між собою діянь кількох осіб; спільність скоєння злочинів кількома особами; функціональне розмежування дій учасників; спланованість злочинної діяльності» [11, С. 475–481].

На наш погляд, не варто обмежувати зміст діяльності організованих злочинних угруповань вчиненням лише однорідних та тотожних злочинів, навіть якщо мати на увазі тенденцію спеціалізації злочинної діяльності. Зокрема, не потрібно виключати і момент випадковості, навіть за наявності найвищого рівня організації злочинної діяльності. Вчинення окремих злочинів може визначатися суто непередбачуваним збігом обставин. Тому, наприклад, до напряму злочинної діяльності організованого угруповання, що спеціалізується на вчиненні квартирних крадіжок, входить і незаплановане вбивство господаря квартири, який несподівано з'явився на момент вчинення крадіжки.

Таким чином, можливо підтримати наявне у спеціалізованій літературі поняття організованої злочинної діяльності, під яким розуміється «спільне, з розподілом функцій, здійснення в межах реалізації заздалегідь створеного плану кількома суб'єктами злочину, згуртованими у стійке співтовариство – організоване злочинне угруповання, певної кількості охоплюваних загальним наміром взаємопов'язаних умисних злочинців або одного такого злочину, приготування і вчинення якого вимагало тривалого об'єднання зусиль зазначених осіб» [6, С. 78–82].

Найбільший інтерес у сенсі кримінально-правової характеристики організованої злочинної діяльності мають ознаки множинності злочинних діянь групою осіб, що її утворюють, функціонального розмежування та об'єднання осіб у стійке злочинне об'єднання – організоване злочинне угруповання (формування).

Множинність діянь, що утворюють організовану злочинну діяльність, – одна з основних її об'єктивних показників. Так організоване злочинне угруповання, якій вдається безкарно протягом місяців, а то й років функціонувати, вчиняє багато злочинів, завдаючи значної шкоди інтересам осіб, що охороняються законом. Як виняток, зазначена діяльність може

Спірним є охоплення поняттям організованої злочинної діяльності проявів незлочинної поведінки. За такого підходу некоректним буде її визначення саме як злочинної.

Поглиблений аналіз злочинної діяльності угруповання дозволяє загалом виділити ряд об'єктивних та суб'єктивних її ознак, якими вона відрізняється від інших злочинних проявів.

Так, до об'єктивних ознак можливо відносити «вчинення особами кількох пов'язаних між собою злочинів або одного злочину, підготовка та здійснення якого визначають вчинення протягом відносно тривалого періоду певної сукупності узгоджених

бути представлена одним або двома злочинами, але такими, приготування та здійснення яких потребує тривалого часу (наприклад, вчинення терористичного акту, посягання на життя державного службовця, пограбування банку тощо).

Самостійний пізнавальний інтерес становлять зв'язки, які існують між окремими діями, завдяки яким аналізована діяльність набуває певної цілісності і водночас значення самостійного кримінально-правового явища.

У літературі наголошується, що: «осною розглянутих зв'язків та фактором якісної своєрідності організованої злочинної діяльності виступають функції, носіями яких є її учасники. Саме функції як структурні частини вказаної діяльності, які мають конкретних носіїв, розглядаються як зв'язуюча ланка між окремими епізодами діяльності та окремими її учасниками» [14].

З цим не можна не погодитися. Безперечно, функції, що здійснюються в межах організованої злочинної діяльності, являють собою суттєвий системоутворюючий фактор, що надає їй властивість цілісності. Відповідно, носії окремих функцій пов'язані між собою необхідністю узгоджувати у межах цієї діяльності свої дії з діями інших осіб. Коли реалізація учасниками певних функцій виявляється у вчиненні злочинів, які утворюють окремі епізоди організованої злочинної діяльності, ці функції становлять також основу зв'язків і між цими епізодами.

З іншого боку, лише чинником розподілу функцій не пояснити наявності зазначених зв'язків, і навіть їх характер. Системоутворюючим фактором спільної злочинної діяльності виступає також наявність у членів злочинного угруповання наміру спільно вчиняти злочини, які сприймаються в даному випадку як забезпечення їх власних потреб та інтересів. Розглянуті зв'язки визначаються також

чинником функціонування організованого злочинного угруповання як своєрідного людського апарату, що створюється для вчинення злочинів, нерідко без попереднього обмеження їх кількості. Разом із тим, вказані зв'язки, визначаються також спрямованістю та характером спільної діяльності, тривалістю її здійснення, об'єктивними умовами, у яких вона реалізується та низкою інших факторів.

Функціональне розмежування характеризує виділення у процесі спільної злочинної діяльності деяких специфічних видів діяльності – функцій, але становить одну із загальних тенденцій розвитку організованої злочинної діяльності злочинним угрупованням, що проявляється дедалі виразніше із зростанням її масштабів, і навіть зростання чисельності членів злочинного угруповання.

Принципово важливо відзначити, що крім функцій, пов'язаних із підготовкою та вчиненням конкретних злочинів (зокрема, квартирних крадіжок), епізодів спільної злочинної діяльності, із закономірністю виділяються й інші функції, які не мають безпосереднього відношення до здійснення таких злочинів. Йдеться про функції, спрямовані на створення умов існування організованого злочинного угруповання та здійснення ним постійної злочинної діяльності.

Вже в процесі створення стійкого злочинного угруповання серед осіб, що його засновують його, виділяється неформальний лідер, який набуває функції координації їх спільних зусиль, та зазвичай, згодом стає його керівником і реалізує функцію управління злочинним угрупованням. Виділення інших функцій, лише питання часу та можливостей угруповання. За певних умов виділяються функції охорони керівника угруповання, підтримки зв'язку між окремими його членами, приховування незаконно набутого майна, розвідки та контррозвідки, навчання членів угрупо-

створення ієрархічних відносин із беззаперечним підпорядкуванням вимогам керівника. Створюється система захисту від переслідування правоохоронними органами та загалом від соціального контролю з використанням послуг досвідчених юристів, створенням своєрідної внутрішньої контррозвідки, заснуванням корупційних зав'язків із працівниками правоохоронних органів, суддями, представниками інших державних органів та громадських формувань. Стимулюється сувора конспірація, жорстко карається будь-яка зрада інтересів угруповання, особливо співпраця з правоохоронними органами. Окремі угруповання у своєму складі мають десятки, а то й сотні осіб, що утворюють складну мережеву структуру, з наявністю чисельних автономних підрозділів; діють у межах кількох областей або навіть на території кількох держав, які успішно протягом багатьох років здійснюють різні види злочинної діяльності і при цьому, завдяки наявній потужній системі захисту, протидіють зусиллям правоохоронних органів щодо їх викриття.

Характеристика організованої злочинної діяльності ґрунтується на її розумінні як певного самостійного кримінально-правового явища. Незважаючи на поширеність її проявів у сучасному українському суспільстві та підвищену соціальну небезпеку, вона не знаходить відповідного законодавчого відображення навіть на термінологічному рівні. Окремі її характеристики, зокрема, види організованих злочинних угруповань, види учасників, специфічні для неї види діянь, регламентуються в межах інституту співучасті у злочині. Некоректність такої регламентації очевидна: «співучасть у злочині є формою вчинення кількох осіб одного й того самого злочину, ці особи не утворюють стійкого злочинного об'єднання і не мають наміру тривалої співпраці на ниві спільного вчинення злочинів».

Створення такого об'єднання є необхідною передумовою організованої злочинної діяльності. Проте, зазвичай, формується з єдиною метою – систематичного вчинення злочинів нерідко без заздалегідь встановленого терміну існування. Усе в злочинному угрупованні підпорядковується зрештою досягненню мети спільної злочинної діяльності. Саме діяльність, її спрямованість, характер, масштабність, сфера здійснення тощо, визначає тип угруповання, кількісний склад, організаційну структуру, інші його властивості. Зокрема, функціональне розмежування в діяльності окремих членів угруповання з неминучістю породжує розподіл злочинних ролей між ними всередині угруповання, ролей, які визначають місце кожного члена угруповання, його статус, обсяг прав та обов'язків. На цій основі, власне, розвиваються стійкі злочинні об'єднання, яких відрізняє від інших підвищена здатність до відтворення актів спільної злочинної діяльності.

Привертає увагу регламентація правил поведінки, чітке визначення статусу кожного члена угруповання,

Висновки. Отже, проведений аналіз діяльності організованих злочинних угруповань дозволяє виділити ряд об'єктивних та суб'єктивних її ознак, якими зазначена діяльність відрізняється від інших злочинних проявів.

До об'єктивних ознак слід, як видається, віднести вчинення особами кількох пов'язаних між собою злочинів або одного злочину, підготовка та здійснення якого визначає вчинення протягом відносно тривалого періоду певної сукупності узгоджених між собою діянь кількох осіб; спільність вчинення злочинів (злочину) кількома особами; функціональне розмежування дій учасників; по-четверте, спланованість злочинної діяльності.

До суб'єктивних ознак слід віднести вчинення злочинних діянь особами, які наділені певними ознаками суб'єктів злочину; об'єднання цих осіб у стійке організоване злочинне угруповання; умисний характер злочинних діянь, вчинених членами угруповання; підпорядкованість даних діянь загальному наміру членів угруповання, що визначає спрямованість її злочинної діяльності.

За результатами проведеного дослідження можна на запропонувати визначити поняття «організована злочинна діяльність злочинного угруповання» як спільне, з розподілом функцій, здійснення в межах реалізації заздалегідь створеного плану кількома суб'єктами злочину, згуртованими у стійке співтовариство – організоване злочинне угруповання, певної кількості охоплюваних загальним наміром взаємопов'язаних умисних злочинів (або одного такого злочину), приготування і вчинення якого вимагало тривалого об'єднання зусиль зазначених осіб.

Представлена стаття присвячена питанням визначення поняття організованої злочинної діяльності за чинним законодавством України. В статті про-

водиться дослідження окремих питань визначення поняття організованої злочинної діяльності за допомогою визначення ознак, форм та методів такої діяльності, що дасть змогу визначити: особливості форм групового вчинення злочинів.

В статті акцентовано увагу на тому, що проведений аналіз злочинної діяльності організованих злочинних угруповань дозволяє загалом виділити ряд об'єктивних та суб'єктивних її ознак, якими злочинна діяльність організованих злочинних угруповань відрізняється від інших злочинних проявів. Запропоновано до об'єктивних ознак віднести: вчинення особами кількох пов'язаних між собою злочинів або одного злочину, підготовка та здійснення якого визначають вчинення протягом відносно тривалого періоду певної сукупності узгоджених між собою діянь кількох осіб; спільність скоєння злочинів (злочину) кількома особами; функціональне розмежування дій учасників; по-четверте, спланованість злочинної діяльності. До суб'єктивних ознак запропоновано віднести: вчинення злочинних діянь особами, які наділені законодавчо певними ознаками суб'єктів злочину; об'єднання цих осіб у стійке організоване злочинне угруповання; умисний характер злочинних діянь, скоєних членами угруповання; підпорядкованість даних діянь загальному наміру членів угруповання, що визначає спрямованість її злочинної діяльності.

За результатами проведеного дослідження запропоновано визначити поняття «організована злочинна діяльність злочинного угруповання» як спільне, з розподілом функцій, здійснення в межах реалізації заздалегідь створеного плану кількома суб'єктами злочину, згуртованими у стійке співтовариство – організоване злочинне

угруповання, певної кількості охоплених загальним наміром взаємопов'язаних умисних злочинів (або одного такого злочину), приготування і вчинення якого вимагало тривалого об'єднання зусиль зазначених осіб.

Ключові слова: організоване злочинне угруповання, організована злочинність, злочин, поняття, характеристика, напрями злочинної діяльності.

Palamarchuk O.O. On the essence of the concept and areas of organized criminal activity

The present article deals with the issues of defining the concept of organized criminal activity under the current legislation of Ukraine. It examines individual issues of defining the concept of organized criminal activity by identifying the features, forms and methods of such activity, which allows for determining the peculiarities of the forms of group crime.

The paper focuses on the fact that the conducted analysis of criminal activities of organized criminal groups makes it possible to generally outline a set of objective and subjective features which distinguish criminal activities of organized criminal groups from other criminal manifestations. The author attributes the following to objective features: the commission by persons of several related crimes or one crime, the preparation and commission of which is determined by the commission over a relatively long period of some coordinated actions of several persons; joint commission of crimes (crime) by several persons; functional separation of actions of participants; the planned nature of criminal activity. Thus, subjective features comprise the commission of criminal acts by persons who meet statutory features of the subjects of crime; association of

these persons into a stable organized criminal group; intentional nature of criminal acts committed by the group members; subordination of these acts to the general intent of the group members that determines the focus of its crime activity.

Based on the research findings, the author proposes to define the concept of "organized criminal activity of a criminal group" as a joint, with the distribution of functions, implementation of a pre-established plan by several subjects of crime united into a stable community – an organized criminal group – of a certain number of interrelated intentional crimes (or one such crime) covered by a common intent, the preparation and commission of which required a long-lasting joint effort of such persons.

Key words: organized criminal group, organized crime, crime, concept, characteristics, areas of criminal activity.

Література:

1. Анохіна Л. Проблеми класифікації форм співучасті у злочині. Форум права. 2008. № 1. С. 23-27
2. Антонюк Н.О. Загальні засади диференціації кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, вчинені декількома особами. Питання кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права. Право і суспільство. № 2. частина 3 / 2020. С. 9-16
3. Вознюк А.А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: поняття, зміст і наукова класифікація. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2013. № 1 (52). С. 114–118.
4. Єпринцев П.С. Деякі питання суб'єктивних ознак створення злочинної організації. Актуальні питання юриспруденції. Правова позиція. № 2 (27), 2020. С. 192-197
5. Калиновська Я. О. Сучасні види організованої злочинності загальнокримінальної спрямованості. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 5. С. 164–168.

6. Кислий А.М., Кузьмін С.А. До питання про зміст понять «організована група» та «злочинна організація» у теоретико-правовому аспекті. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. С. 78–82.
7. Конопельський В. Я. Поняття організованої злочинності та її запобігання. Південноукраїнський правничий часопис. Випуск 3. 2023. С. 47–52.
8. Крижановський А., Марисюк К.Б. Класифікація форм співучасті у злочині. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». Т. 7. № 2. 2020. С. 253–258.
9. Крот М.А., Шульженко О.В. Злочинна організація та її ознаки. Право та державне управління. 2019 р., № 1 (34) том 1. С. 84–88
10. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
11. Невідома Н. В. Об'єктивні ознаки організованої групи. Актуальні проблеми держави і права. 2014. № 72. С. 475–481.
12. Марисюк К.Б., Черепушак В.В. До питання про поняття «організована злочинність». Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». 2019. Вип. 23. С. 98–102
13. Мельничук Т.В. Поняття та сутність організованої злочинності у зовнішньоекономічній сфері в контексті категорії «злочинна діяльність». Кримінологія в Україні та протидія злочинності : зб. наук. статей / за ред. М.П. Орзіха, В.М. Дрьоміна. Б-ка журн. «Юридичний вісник». Деса : енікс, 2008. С. 245–246.
14. Михайлов О.Є., Міщук В.В. Кримінологія. Навчальний посібник. К.: Знання, 2012. 565 с.
15. Турчин Т.В. Організована злочинність: кримінологічна характеристика, детермінація й запобігання. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 4. С. 211–215.